

§1.5 ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ЯК ОСНОВИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ (Вашека Т.В. Національний авіаційний університет, Долгова О.М. Національний авіаційний університет)

Вступ. В умовах динамічного розвитку науки та техніки, важливим завданням закладів вищої освіти є підготовка конкурентоспроможних фахівців, здатних творчо мислити, адаптуватися та досягати успіху в професійній діяльності. Очевидно, що трансформація соціальних цінностей, переформатування ринку надання освітніх послуг та доступність вищої освіти відображається на мотивації сучасних студентів. Це зумовлює необхідність пошуку відповіді на актуальні питання, як ефективно впливати на навчальну мотивацію студентів, як розвивати мотивацію досягнення, що зрештою стане запорукою їх життєвого та професійного успіху.

Однією важливих задач покращення якості сучасної освіти є дослідження мотивації професійної діяльності майбутніх фахівців та її чинників. Перед фахівцями у галузі освіти постає питання формування та розвитку мотивації досягнення успіху та розуміння механізмів реагування студентів на невдачі.

Виклад основного матеріалу. Під мотивацією досягнення Косолапов А.Н. розуміє мотивацію, спрямовану на найкраще виконання діяльності та орієнтовану на досягнення результату, що може реалізовуватись в сферах навчання або професійної діяльності [1, С. 103]. Мотивацію досягнення визначають, по-перше, як рушійну силу діяльності, а по-друге – як необхідну умову успіху. Саме від неї залежить інтенсивність та наполегливість діяльності, її цілеспрямованість. Успіхи як в навчальній, так і в професійній діяльності залежать не лише від здібностей та

вмінь індивіда, але й від його мотивації досягнення.

Згідно з положеннями Г. Мюррея, людина з вираженим мотивом досягнення намагається досягти успіху в роботі, отримати необхідний результат. Х. Хекхаузен визначає мотив досягнення як бажання особистості розвивати свої вміння та здібності, підтримувати їх високий рівень [2]. Він виокремлює 2 тенденції мотиву досягнення: це прагнення до успіху та уникнення невдач.

Мотивація найбільш чітко простежується в рівні енергії в поведінці індивідів, а також в інтенсивності їх залучення в діяльність. Мотивація - це динамічна система, яка обумовлена вольовими та емоційними процесами, потребами, установками та ціннісними орієнтаціями особистості а також життєвими обставинами. В дослідженні Venger O. P. та колег встановлено, що мотивація досягнення студентів-медиків має позитивну динаміку (зростає) протягом навчання від 2 до 4 курсу, що трактується як ознака формування внутрішньої мотивації для ефективного оволодіння фахом [3, С.34].

Мотивацію досягнення безумовно можна розглядати в позитивному ключі, як перевагу для особистості. Moghadam M. з колегами наводить емпіричні дані про те, що зі збільшенням мотивації досягнення, зменшується академічне вигорання студентів [4].

В роботі О. Віндекер підтверджено, що чим вище у студентів ВНЗ мотивація досягнення, тим вище оптимізм. Автор зауважує, що прагнення досягати високих успіхів є особливо цінним в період професійного самовизначення, а отже «формування і підтримка оптимістичного стилю у студентів сприяє бажанню останніх прагнути до підкорення нових вершин» [5, С. 125].

Згідно з дослідженням Т. Большакової, чим вище мотивація досягнення студентів-музикантів, тим позитивніші їхні професійні самоекспектації. Тобто ще на

етапі оволодіння професією вони відчують більшу задоволеність реалізацією професійного потенціалу, більшу професійну затребуваність, професійну компетентність в порівнянні зі студентами, що орієнтовані на уникнення невдач [6].

Результати дослідження Hassanzadeh & Mahdinejad підтверджують наявність прямої кореляції між показниками мотивації досягнення та щастя, що дозволяє авторам робити висновок, що мотивація досягнення спонукає людей прагнути до успіху заради щастя. Мотивація стимулює людей до прогресу, зростанню над собою, що робить їх щасливими та задоволеними життям [7].

Серед досліджень факторів, що впливають на мотивацію досягнення індивіда, звернемо увагу на працю Komarraju & Karau, які дослідили вплив особистісних факторів Великої п'ятірки на мотивацію. Мотивація досягнення найкраще пояснюється сумлінністю, нейротизмом та відкритістю. Мотивація уникнення прямо корелює з нейротизмом та екстраверсією, а обернено - із сумлінністю та відкритістю. Таким чином, сумлінність особистості (що включає організованість, продуктивність відповідальність) є найкращим предиктором для мотивації досягнення [8].

Методи та методики дослідження. Психодіагностичним інструментарієм емпіричного дослідження стали методики: Мотиваційний тест Х. Хекхаузена (модифікація Л.М. Собчик), методики діагностики мотивації досягнення успіху та уникнення невдач Т. Елерса, методика «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера, методика діагностики типу поведінки в конфліктних ситуаціях К. Томаса, Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва, Методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі. Для встановлення кореляційних зв'язків був використаний кореляційний аналіз (критерій Пірсона).

Вибірку дослідження студенти Національного авіаційного університету, спеціальності 053 Психологія, всього 86 осіб.

Аналіз отриманих результатів. Кореляційний аналіз показників мотивації досягнення та осмисленості життя показав, що існує обернений зв'язок між страхом невдачі та такими смисложиттєвими орієнтаціями як цілі в житті, процес життя, локус контролю Я, локус контролю життя та з наявністю смислу життя в цілому (табл. 1).

Таблиця 1

Значимі кореляційні зв'язки між показниками мотивації досягнення (тест Х. Хекхаузена) та осмисленості життя (тест Д. Леонтьєва)

Шкали	Цілі в житті	Процес життя	Локус контролю Я	Локус контролю життя	Осмисленість життя
Страх невдач	- 0,253*	- 0,278*	-0,222*	-0,252*	-0,229*
Чиста надія		0,309* *	0,229*	0,279*	

* - Кореляція значима на рівні 0,05; ** - Кореляція значима на рівні 0,01.

Показник «чистої надії» прямо пов'язаний з процесом життя, локусом контролю Я та життя. Отже, чим більше осмисленим є життя людини, тим частіше вона сподівається на удачу та тим менше боїться поразки.

Встановлено, що страх невдачі тісно пов'язаний з таким негативним емоційним станом як тривожність, а показник «чиста надія» обернено прокорелював з тривожністю, фрустрацією та ригідністю (табл. 2). Шкала «уникнення невдач» за методикою Т. Елерса обернено прокорелювала з агресією та ригідністю.

Можемо зробити висновок, що страх невдачі

супроводжується переживанням тривоги за можливий неуспіх, а стратегія уникнення невдач не властива людям з високою агресивністю та ригідністю. З іншого боку, мотивація досягнення успіху, виражена показником «чиста надія», не характерна для тривожних, фрустрованих та ригідних осіб.

Таблиця 2
Значимі кореляційні зв'язки показників мотивації досягнення (тести Х. Хекхаузена, Т. Елерса) з емоційними та психічними станами

Шкали	Реактивна тривожність	Особистісна тривожність	Тривожність	Фрустрація	Агресія	Ригідність
Страх невдач		0,342*	0,347**			
Чиста надія	-0,254*		-0,274*	- 0,277*		-0,215*
Уникнення невдач (Елерс)					- 0,272*	- 0,376**

* - Кореляція значима на рівні 0,05; ** - Кореляція значима на рівні 0,01.

Кореляційний аналіз мотивації досягнення з показниками інтернальності за методикою Рівень суб'єктивного контролю показав значимі прямі зв'язки загальної інтернальності, інтернальності в галузі невдач та надії на успіх (табл. 3). Ці показники та інтернальність в міжособистісних стосунках прямо прокорелювали й з показником «чистої надії». Страх невдач має обернений зв'язок з загальною інтернальністю та інтернальністю в галузі досягнень та міжособистісних відносин.

Таблиця 3

Значимі кореляційні зв'язки між показниками мотивації досягнення (тести Х. Хекхаузена, Т. Елерса) та інтернальністю

Шкали	Загальна інтернальність	Інтернальність в галузі досягнень	Інтернальність в галузі невдач	Інтернальність у виробничих відносинах	Інтернальність у міжособистісних відносинах
Надія на успіх	0,256*		0,226*		
Страх невдач	-0,223*	-0,264*			-0,229*
Чиста надія	0,340**		0,249*		0,261*
Уникнення невдач	-0,312**			-0,338**	-0,270*

* - Кореляція значима на рівні 0,05; ** - Кореляція значима на рівні 0,01.

Шкала уникнення невдач за методикою Т. Елерса обернено прокорелювала з інтернальністю у виробничих та міжособистісних відносинах. Отже, студенти з переважанням мотиву уникнення невдач будуть розглядати у якості причин не успіху в професійній діяльності (у навчанні) та в міжособистісних стосунках когось іншого, приписувати власні невдачі зовнішнім обставинам.

Таблиця 4

Значимі кореляційні зв'язки між показниками мотивації досягнення (тести Х. Хекхаузена, Т. Елерса) та типом поведінки в конфліктних ситуаціях (тест К. Томаса)

Шкали	Суперництво	Компроміс	Уникання	Пристосування
Надія на успіх		0,244*	-0,234*	
Чиста надія		0,232*	-0,249*	
Уникнення невдач (Елерс)	-0,382**		0,346**	0,374**

* - Кореляція значима на рівні 0,05; ** - Кореляція значима на рівні 0,01.

Для осіб з переважанням мотиву уникнення невдач властиві такі типи поведінки в конфліктних ситуаціях як уникнення та пристосування і не характерним виявилось суперництво (табл. 4). Надія на успіх та чиста надія, навпаки, прямо прокорелювали зі шкалою компроміс та обернено – з униканням.

Таблиця 5

Значимі кореляційні зв'язки між показниками мотивації досягнення (тести Х. Хекхаузена, Т. Елерса), шкалами методики Т. Лірі та самооцінкою

Шкали	Підкорення	Залежність	Самооцінка
Уникнення невдач (Елерс)	0,502**	0,275*	
Страх невдачі			-0,292**
Чиста надія			0,270*

* - Кореляція значима на рівні 0,05; ** - Кореляція значима на рівні 0,01.

Кореляційний аналіз показав прямий зв'язок мотиву уникнення невдач із такими характеристиками міжособистісної взаємодії як підкорення та залежність (табл. 5). Встановлено обернений зв'язок самооцінки за методикою С. Будассі з показником «страх невдачі» (-0,292**, значимість 0,009) та прямий з показником «чиста надія» (0,270*, значимість 0,015).

Дискусія. Хоча досліджень, присвячених мотивації досягнення успіху, є досить багато, їх результати виявляються неоднозначними. Так, М.В. Галанте дослідив зв'язок між мотивацією досягнення, локусом контролю та самоповагою особистості. Автор вказує на відсутність значимих зв'язків між мотивацією досягнення та зазначеними психологічними характеристиками, що можна пояснити як невеликою кількістю респондентів, так і змістовними характеристиками явищ: високий рівень

мотивації досягнення ще не гарантує власне досягнення успіху, від якого залежить самоповага індивіда. У осіб з домінуванням мотиву невдачі відсутність невдачі як такої вже може бути причиною самоповаги [9, С. 65]. З іншого боку, в нашому дослідженні встановлено значимі кореляційні зв'язки загального рівня інтернальності та окремих шкал методики РСК з мотивацією досягнення успіху та обернені – з мотивом уникнення невдач, що підтверджує вищий рівень власної відповідальності у осіб з вираженим прагненням до успіху.

Мотивацію досягнення розглядають як складову змагальної мотивації в роботах, присвячених психології спорту. С.В. Биков та О.В. Удовиченко вказують на її важливість для формування передстартового стану спортсменів, їх поведінки на змаганнях та досягнутого результату. Автори показали прямий зв'язок мотивації досягнення з рівнем самооцінки спортсменів, що підтверджує результати, отримані нами на вибірці студентів. Також дослідники встановили прямий зв'язок інтернальності в галузі досягнень та невдач з мотивом досягнення успіху: прагнення до успіху, очевидно, більш виражено у осіб, які впевнені, що успіх залежить саме від них і навпаки – страх невдачі призводить до пошуку інших винуватців, ігноруючи власний внесок у ситуацію [10]. В нашому дослідженні страх невдач обернено прокорелював з інтернальністю в галузі досягнень, що вказує на приписування не лише невдач, але й здобутків іншим людям чи вдалим обставинам, а також з інтернальністю в міжособистісних стосунках.

Як зазначає Д. Мак-Клеланд [11], однією з основних характеристик людей з високою мотивацією досягнення є прийняття на себе відповідальності при рішенні різних завдань, тому отримані кореляційні зв'язки з інтернальністю є обґрунтованими та очікуваними.

Якщо розглянути отримані кореляційні зв'язки мотиву уникнення невдач зі стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях та характеристиками міжособистісної взаємодії за методикою Т. Лірі, можемо простежити досить очікувану тенденцію: студенти з вираженим мотивом уникнення невдач демонструють підкорення та залежність у міжособистісних стосунках та обирають уникання конфліктів або стратегію пристосування в конфліктних ситуаціях. Якщо згадати характеристику мотивації досягнення її автора, Г. Мюррея, він її описує як прагнення долати труднощі, перешкоди, змагатися з іншими, перевершувати їх та самого себе. Вказані вище характеристики (підкорення, залежність, пристосування та уникання конфліктів), навпаки, не сприяють досягненню успіху, що може підтвердити припущення про протилежність понять мотивація успіху та уникнення невдач. Також стратегія суперництва в конфліктній ситуації обернено корелює з мотивом уникнення невдач.

Встановлені кореляції мотивації досягнення з психічними станами студентів показують тісний зв'язок цих психічних явищ: негативні емоційні стани частіше зустрічаються серед осіб з вираженим мотивом уникнення невдач. Як зазначає М. Уварова, під час навчання у закладах вищої освіти студенти переживають стрес та напруження, що обумовлює виникнення негативних емоцій, знижує їх успішність та мотивацію досягнення [12]. Авторка встановила зв'язок рівня тривожності з мотивацією досягнення та уникнення невдач, проте значимим виявився зв'язок лише з особистісною тривожністю, а з реактивною не було встановлено значимих кореляцій. В нашому дослідженні показано, що реактивна тривожність обернено пов'язана з показником «чиста надія», а особистісна тривожність – прямо прокорелювала зі страхом невдач. Ймовірно, що високий показник особистісної тривожності

негативно впливає на адаптацію студентів до умов освітнього середовища, що може проявлятися в поганій успішності, невпевненості в своїх силах та очікуванні невдач. Виражена надія на успіх, навпаки, зменшує ситуативну тривожність та сприяє формуванню впевненої поведінки, бажанню досягати успіхів у навчанні.

Висновки. Отримані кореляційні зв'язки між мотивацією досягнення успіху та іншими психологічними характеристиками студентської молоді проливають світло на важливі психологічні показники, що беруть участь у формуванні мотивації, як в емоційно-вольовій сфері, так і в структурі особистості та сфері міжособистісних стосунків. Зрозуміло, що на основі лише отриманих зв'язків ми не можемо впевнено стверджувати, що саме ці психологічні характеристики впливають на формування мотиваційних структур, проте їх тісний зв'язок з мотивацією досягнення та страхом невдач дозволяє окреслити цілі для розвитку мотивації досягнення у студентської молоді.

Список використаних джерел:

1. Косолапов А.Н. Мотивация достижения как основа профессионально-ценностной установки. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2014. № 5 (27). С. 102-104.
2. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения. Санкт-Петербург: Речь, 2001. 256 с.
3. Venger, O. P., Husyeva, T. P., Mysula, Y. I., Sas, L. M., Smashna, O. Y., Bilous, V. S., Liuta O. O., & Nestorovysch, Y. M. (2018). Мотивація досягнення як важливий чинник успішного професійного становлення студентів-медиків. *Медична освіта*, (4), 31-35. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2018.4.9388>
4. Moghadam, M.T., Abbasi, E., Khoshnodifar Z. Students' academic burnout in Iranian agricultural higher education system: the

mediating role of achievement motivation. *Heliyon*, Volume 6, Issue 9, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04960>.

5. Виндекер О.С. Взаимосвязь мотивации достижения с показателями оптимизма-пессимизма // Изв. Урал. гос. ун-та. Сер. 1. Проблемы образования, науки и культуры. 2009. № 4 (68). С. 119-125.

6. Большакова Т. В., Большакова А. М. Професійні самоекспектації та мотивація досягнення студентів музично-виконавських спеціальностей. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. С. 77-82.

7. Hassanzadeh, R., & Mahdinejad, G. (2013). Relationship between happiness and achievement motivation: A case of university students. *Journal of Elementary Education*, 23, 53-65.

8. Komarraju, M., Karau, S. J., & Schmeck, R. R. (2009). Role of the Big Five personality traits in predicting college students' academic motivation and achievement. *Learning and individual differences*, 19 (1), 47-52.

9. Галантэ М.В. Корреляционные исследования взаимосвязи характеристик личности в рамках акмеологической оценки специалиста. *Акмеология*, №4, 2008. С. 60-66.

10. Быков С.В., Удовиченко О.В. Взаимосвязь самооценки личности с мотивацией достижения спортсменов-перворазрядников. *Вестник Самарской гуманитарной академии*. 2014. № 1 (15). С. 37-50.

11. Мак-Клелланд Д. Мотивация человека / Д. МакКлелланд. СПб.: Питер, 2007. 672 с.

12. Уварова М.Ю. Исследование личностной тревожности и мотивации достижения у студентов-первокурсников. *Известия Иркутского государственного университета*. Серия «Психология» 2014. Т. 8. С. 74-86.

